

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Wybrane zagadnienia z polityki dynastycznej w Cesarstwie Rzymskim w latach 244-253

Author: Agata Kluczek

Citation style: Kluczek Agata. (1997). Wybrane zagadnienia z polityki dynastycznej w Cesarstwie Rzymskim w latach 244-253. W: A. Kunisz (red.), "Rzym antyczny : polityka i pieniądz. T. 2" (S. 138-159). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

AGATA KLUCZEK

Wybrane zagadnienia z polityki dynastycznej w Cesarstwie Rzymskim w latach 244–253

Lata 244–253, które obejmują panowania Filipa Araba, Trajana Decjusza, Treboniana Galla i Emiliany, przypadają na początkową fazę głębokiego, strukturalnego kryzysu, który ogarnął Imperium Rzymskie w okresie lat 235–284¹. Już wówczas w sferze polityczno-ustrojowej uzewnętrznili się jego podstawowe cechy. W ciągu zaledwie dziesięciu lat nastąpiły kilkakrotne zmiany personalne na tronie cesarskim, pojawili się samozwańcy; czas panowania każdego z cesarzy był krótki, a autorytet – słaby. Pozycję panujących dodatkowo utrudniała sytuacja zewnętrzna państwa rzymskiego². Z jednej strony na Wschodzie, na gruzach monarchii Arsacydów wyrosło potężne państwo nowoperskie pod rządami Sasanidów, poważnie zagrażające Rzymowi, zwłaszcza w latach panowania króla Szapura I. Z drugiej strony, od początku III wieku nasiliła się presja ludów barbarzyńskich na

¹ Podstawowe prace dotyczące tych cesarzy to: dla Filipa Araba – PIR² I 461; X. Lorient: *Observations sur la chronologie du règne de Philippe (244–249)*. „Bulletin de la Société Française de Numismatique” 1972, vol. 27, s. 244–250; idem: *Chronologie du règne de Philippe l'Arabe (244–249 après J. –C.)*. In: ANRW. Abt. II, Bd. 2. Berlin–New York 1975, s. 788–797; dla Trajana Decjusza – F. S. Salisbury, H. Mattingly: *The Reign of Trajan Decius*. JRS 1924, vol. 14, s. 1–23; PIR² M 520; L. Fronza: *Studi sull'Imperatore Decio*. „Annali Triestini” 1951, vol. 21, s. 227–245; 1953, vol. 23, s. 311–333; A. Alföldi: *The Crisis of the Empire (A. D. 249–270)*. In: CAH. Vol. 12. Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth, N. H. Baynes. Cambridge 1939 (reed. 1956), s. 165–169; R. Syme: *Emperors and Biography. Studies in the Historia Augusta*. Oxford 1971, s. 194–198; dla Treboniana Galla – PIR¹ V 403 i dla Emiliany – PIR² A 330 oraz G. Sotgiu: *Treboniano Gallo, Ostiliano, Volusiano, Emiliano (1960–1971)*. In: ANRW. Abt. II, Bd. 2. Berlin–New York 1975, s. 798–802; M. Christol: *A propos de la*

europejskie odcinki granic państwa rzymskiego. Wskutek permanentnego zagrożenia wzrosła rola i pozycja armii rzymskiej, głównie legionów operujących nad Renem i Dunajem. Właśnie wojsko w latach kryzysu zdobyło największe znaczenie w desygnowaniu i usuwaniu panujących³. Dość przypomnieć sposób wyniesienia do władzy cesarzy lat 244–253⁴. Pierwszy z nich, Filip Arab, prefekt pretorianów za Gordiana III, został proklamowany pryncypsem przez wojsko po śmierci tegoż w niejasnych okolicznościach podczas wyprawy na Wschód przeciw Szapurowi I. Wyniesieniu Filipa na tron cesarski towarzyszyła więc atmosfera „skandalu”. Już w starożytności próbowano obarczyć go winą za śmierć poprzednika⁵. Za rządów Filipa Araba (244–249) pojawili się inni pretendenci do cesarskiego tytułu, rekrutujący się z wojskowych szeregów; doszło wówczas do kilku uzurpacji: Sponsjanusa, Silbannakusa – obu znanych tylko z monet wybitych w ich imieniu, Pakacjana i najgroźniejszej z nich – Decjusza⁶. Tego ostat-

politique extérieure de Trébonien Galle. „Revue Numismatique” 1980, Ser. 6, vol. 22, s. 63–74. Zob. także T. Kotuła: *Kryzys III wieku w zachodnich prowincjach Cesarstwa Rzymskiego*. Wrocław 1992, s. 17–25.

² Na ten temat T. Kotuła, A. Ładomirski: *Rzym i jego sąsiedzi. Z zagadnień polityki wobec ludów ościennych*. „Meander” 1962, T. 17, s. 95–112; J. Gagé: *La montée des Sassanides*. Paris 1964; E. Demougeot: *La formation de l'Europe. I: Les invasions barbares des origines germaniques à l'avènement de Dioclétien*. Paris 1969, s. 389–552; H. Bengtson: *Grundriss der Römischen Geschichte mit Quellenkunde*. Bd. 1: *Republik und Kaiserzeit bis 284 n. Chr.* München 1970, s. 382–387; M. L. Chaumont: *Conquêtes sassanides et propagande mazdéenne (IIIe siècle)*. „Historia” 1973, Bd. 22, s. 664–710; Z. Hasczyca: *Kryzys Imperium rzymskiego a zmiany w położeniu zewnętrznym cesarstwa w pierwszych dziesięcioleciach III w.n.e.* „Meander” 1975, T. 30, s. 203–210; J. Wołski: *Rola wojen dwufrontowych w upadku Cesarstwa Rzymskiego*. W: „Historia i Współczesność”. T. 3: *Problemy schyłku świata antycznego*. Red. A. Kunisz. Katowice 1978, s. 11–27; E. Kettenhofen: *Die römisch-persischen Kriege des 3. Jahrhunderts n. Chr.* Wiesbaden 1982; T. Kotuła: *Kryzys III wieku w zachodnich prowincjach...*, s. 17–25 i 53–60; *idem*: *Kryzys III wieku. W: Starożytny Rzym we współczesnych badaniach. Państwo – społeczeństwo – gospodarka*. Red. J. Wołski, T. Kotuła, A. Kunisz. Kraków 1994, s. 123–130.

³ R. Rémondon: *La crise de l'Empire romain*. Paris 1970, s. 102.

⁴ Granica między uzurpacją a legalnym sprawowaniem władzy była płynna. W wypadku wymienionych władców lat 244–253 zostali oni aprobowani przez senat (np. E. Dąbrowa: *Victoriae Senatus Romani. Senat a cesarze w latach 235–260*. W: „Historia i Współczesność”. T. 3..., s. 39–45). Na temat uzurpacji zob. przede wszystkim: F. Hartmann: *Herrscherwechsel und Reichskrise. Untersuchungen zu den Ursachen und Konsequenzen der Herrscherwechsel im Imperium Romanum der Soldatenkaiserzeit (3. Jh. n. Chr.)*. Frankfurt a. M. 1982; S. Elbern: *Usurpationen im spätrömischen Reich*. Bonn 1984; E. A. Wardman: *Usurpers and Internal Conflicts in the 4th Century A. D.* „Historia” 1984, Bd. 33, s. 220–237.

⁵ Prezentacja różnych wersji okoliczności śmierci Gordiana III – X. L'oriot: *Les premières années de la grande crise du IIIe siècle: De l'avènement de Maximin le Thrace (235) à la mort de Gordien III (244)*. In: ANRW. Abt. II, Bd. 2. Berlin–New York 1975, s. 770–775. Por.: D. Macdonald: *The Death of Gordian III, another Tradition*. „Historia” 1981, Bd. 30, s. 502–508; E. Kettenhofen: *Die römisch-persischen Kriege...*, s. 31–37.

⁶ Podstawowe informacje na temat trzech pierwszych, słabo znanych uzurpacji zamieszcza D. Kienast: *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt 1990, s. 200–201.

niego, wysokiego dowódcę wojskowego Filipa Araba, wysłanego przezeń do Mezji, obwołały cesarzem tamtejsze legiony. Po gwałtownej śmierci Filipa Araba i jego syna został legalnym władcą Imperium (249–251). W czasie swoich rządów Trajan Decjusz musiał borykać się z samozwańcami: Pryskusem, Walensem Licynianem oraz Jotapianem⁷.

Wreszcie Trebonian Gall, któremu drogę do tronu otworzyła śmierć Trajana Decjusza w walce z Gotami pod Abrittus (rok 251)⁸. Rządy Treboniana również nie trwały długo. Już w 253 r. niebezpieczeństwo ze strony barbarzyńców nad dolnym Dunajem doprowadziło do tego, że stacjonujące tam oddziały obwołały imperatorem kolejnego pretendenta – Emiliana. Treboniana Galla zamordowali żołnierze w czasie wojny z Emilianem. Jednak sam Emilian nie utrzymał się długo u władzy. Jeszcze w tym samym roku 253 zgładziło go własne, zbuntowane wojsko: sukcesorem tronu cesarskiego został Walerian.

Oczywisty i dostrzegalny także przez ówczesnych kryzys władzy cesarskiej wymagał reform. Jednym z podstawowych działań w tym zakresie były próby oparcia rządów na dziedziczności władzy imperialnej.

Generalny problem dla analizy założeń polityki dynastycznej i ich realizacji w okresie lat 244–253 stanowi skąpa, choć zróżnicowana, baza źródłowa. Lata 244–253 mają nikłą dokumentację w źródłach literackich. Zachowane przekazy, z reguły późne, w encyklopedyczny i skrótowy sposób ujmują wydarzenia III w.⁹ Pozbawione szerszego komentarza faktów, o których wspominają, nierzadko są tendencyjne.

Zagadnienie polityki dynastycznej nie znajdowało się w centrum uwagi autorów antycznych; niemniej nawet u tych, którzy swoją relację o panowaniu konkretnego cesarza ograniczają do najbardziej schematycznego zestawienia faktów, znaleźć można urywkowe wzmianki o pryncypiach polityki dynastycznej. Co więcej, te lapidarne informacje, w powierzchowny sposób traktujące wiele istot-

⁷ Ibidem, s. 200–201 i 206 oraz X. L o r i o t: *Chronologie...*, s. 794. Może także już na ten okres przypada uzurpacja Uraniusza Antonina. O nim zob. H. R. B a l d u s: *Uranius Antoninus. Münzprägung und Geschichte*. Bonn 1971; i d e m: *Neue Münzen des Uranius Antoninus (Nachtrag II)*. „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte” 1977, Bd. 27, s. 69–74; D. K i e n a s t: *Römische Kaisertabelle...*, s. 209.

⁸ Przegląd literatury, źródeł i stan badań dla gockich najazdów przedstawia B. S c a r d i g l i: *Die gotisch-römischen Beziehungen im 3. und 4. Jahrhundert n. Chr. (Forschungsbericht 1950–1970)*. I: *Das 3. Jahrhundert*. In: ANRW. Abt. II, Bd. 5/1. Berlin–New York 1976, s. 220–285. O bitwie pod Abrittus: E. D e m o u g e o t: *La formation...*, s. 409–413; A. Ł a d o m i r s k i: *Z dziejów rzymskiej polityki wobec ludów barbarzyńskich nad dolnym Dunajem*. W: „Antiquitas”. T. 4. Wrocław 1974, s. 64–66; J. K o l e n d o: *Rzym i barbarzyńcy Europy środkowej i wschodniej*. „Meander” 1987, T. 42, s. 392.

⁹ Jedyne ciągle źródło dla historii epoki kryzysu – *Scriptores Historiae Augustae* – nie zachowało się w partii dotyczącej interesujących nas panowań. O zbiorze *Scriptores Historiae Augustae* zob. np. K. –P. J o h n e: *Kaiserbiographie und Senatsaristokratie. Untersuchungen zur Datierung und sozialen Herkunft der Historia Augusta*. Berlin 1976; D. F l a c h: *Einführung in die römische Geschichtsschreibung*. Darmstadt 1985, s. 271–282.

nych kwestii, sygnalizują wagę problemu i skalę wysiłków panujących, podejmowanych dla przezwyciężenia kryzysu ustrojowego.

Najważniejsze są IV-wieczne prace: *Breviarium ab Urbe condita* autorstwa Eutropiusza, *Liber de Caesaribus* Sekstusa Aureliusza Wiktora, anonimowe *Epitome de Caesaribus*. Uzupełniają je w pewnym stopniu późniejsze relacje Zosimosy oraz Zonarsa. Mniejsze walory mają natomiast odpowiednie fragmenty tekstów Euzebiusza, Orozjusza czy Jordanesa¹⁰.

Pewne uzupełnienie bądź potwierdzenie informacji na temat polityki dynastycznej, zawartych w wymienionych przekazach literackich, przynoszą źródła epigraficzne. Szkoda jednak, że inskrypcje odnoszące się do dziesięciolecia 244–253 stanowią niewielki pod względem ilości zespół¹¹.

Olbrzymie znaczenie dla analizy polityki dynastycznej mają monety emitowane przez wszystkich panujących w latach 244–253¹². Legendy awersów i rewersów oraz towarzyszące im różnorodne wyobrażenia ikonograficzne podają stosowną tytulaturę władców, prezentują wizerunki panujących, często członków cesarskiej rodziny. W latach 244–253 w zakresie propagandy polityki dynastycznej wiele emisji przedstawia przewidywanego następcę tronu. Należy żałować, że monety pochodzące z III w. rzadko kiedy mogą być precyzyjnie datowane, co uszczupla naszą wiedzę o konkretnych posunięciach cesarzy na polu ich polityki dynastycznej. Ścisła datacja emisji, zwłaszcza tych przekazujących szczególnie ważką treść, pozwoliłaby wyjaśnić szereg niejasności w interesujących nas zagadnieniach.

Zdawać sobie trzeba sprawę, że monety mogą być wykorzystane głównie do badań nad ideologią i propagandą imperialną, a odczytywanie na ich podstawie działalności władców jest znacznie trudniejsze. Treści, które prezentują monety, będą tylko odbiciem realnych działań cesarzy lub manifestem przedsięwzięć planowanych w przyszłości, ale do jakiego stopnia wiernym i wyczerpującym?

Kolejnym problemem pozostaje sprecyzowanie, które legendy i motywy ikonograficzne lansowane na monetach powtarzały tylko tradycyjne hasła i slogany, a które powstawały wskutek specjalnego zamówienia emitenta. Sprawą otwartą jest rola, jaką odgrywał sam cesarz w doborze określonych haseł i towarzyszących im rysunków. Wreszcie bardzo istotna staje się kwestia, w jakim stopniu współczesny badacz potrafi prawidłowo odczytać intencje emitenta i na ile są słuszne wnioski formułowane na podstawie analizy źródeł numizmatycznych. Pamiętając o tych

¹⁰ Pełny wykaz źródeł podaje PIR¹ i PIR² (patrz przypis 1).

¹¹ Źródła te zostały zebrane w tomach wydawnictwa *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Ed. Th. Mommsen et alii. Berlin 1863 i nn; uzupełniają je publikacje w „L'Année Epigraphique”. W podstawowym zakresie zawiera je zbiór ILS. Bd. 1–3. Berlin 1892–1916.

¹² Zestaw materiału numizmatycznego dla lat 244–253 zawiera RIC. IV/3: *Gordian III – Uranianus Antoninus*. Ed. H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland. London 1949 (reed. 1968) oraz katalog HCC. Vol. 3: *Pertinax to Aemilian*. Ed. A. S. Robertson. London–Glasgow–New York 1977.

uwagach, należy zachować szczególną ostrożność przy konstruowaniu hipotez czy wniosków opartych na źródłach tej właśnie kategorii¹³.

Mimo wielu opracowań poświęconych kryzysowi III w. w jego rozmaitych płaszczyznach bądź dotyczących poszczególnych cesarzy tego interesującego okresu¹⁴, brakuje w dotychczasowej literaturze monograficznego opracowania ich polityki dynastycznej. Nie znaczy to oczywiście, by autorzy publikacji o charakterze syntez epoki kryzysu, biografii cesarskich albo prac o charakterze przyczynkarskim nie nawiązywali w nich do tego problemu, ale traktowali go na marginesie innych rozważań, inni z kolei poruszali w swych pracach tylko pewne aspekty polityki dynastycznej lat 235–284¹⁵. Próbę prześledzenia mechanizmów funkcjonowania dynastycznych tendencji w okresie kryzysu podjął T. Kotuła¹⁶. Jakkolwiek koncentruje on swoje badania na zagadnieniach dotyczących ideologii dynastycznej, to znalazły się w jego artykule także ustalenia na temat działalności na płaszczyźnie polityki dynastycznej władców lat 244–253, stanowiących jednak tylko jeden z epizodów doby kryzysu.

Jedną z podstawowych form polityki dynastycznej epoki była – oprócz np. przybierania przez wówczas panujących imion cesarskich poprzedników, powszechnie cenionych i zasłużonych dla państwa, wykazywania parenteli z wybitnymi

¹³ O możliwościach wykorzystania monet antycznych do badań nad ideologią i problemem propagandy państwowej zob. ostatnio A. Kunis z: *La propagande de l'idéologie monarchique sur les monnaies romaines du Ier siècle de n. è.* In: *Actes du colloque international sur l'idéologie monarchique dans l'antiquité. Cracovie-Mogilany, du 23 au 26 octobre 1977.* Ed. J. Wolski. Warszawa-Kraków 1980, s. 135–141; idem: *Rola źródeł numizmatycznych w badaniach nad ideologią i propagandą w państwie rzymskim.* W: *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz.* Red. A. Kunis z. Katowice 1993, s. 54–67; L. Morawiecki: *Propagandowe aspekty męnictwa starożytnego.* WN 1980, T. 24, s. 1–21; W. Kaczanowicz: *An Ideology in the Coinage of the Roman Empire in the 3rd C. Methodological Assumptions of the Surveys.* WN 1990, T. 34 („Polish Numismatic News” 1991, fasc. 5), s. 141–144; idem: *Gordian III. Ideal władcy okresu początków kryzysu Cesarstwa Rzymskiego w świetle źródeł numizmatycznych.* W: *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz...*, s. 68–70.

¹⁴ Z nowszych prac zob. np. M. Grant: *Das römische Reich am Wendepunkt. Die Zeit von Mark Aurel bis Konstantin.* München 1972; R. Mac Mullen: *Roman Government's Response to Crisis. A. D. 235–337.* New Haven-London 1976; *Krise – Krisenbewusstsein – Krisenbewältigung. Ideologie und geistige Kultur im Imperium Romanum während des 3. Jahrhunderts.* Halle 1988; *Crise et redressement dans les provinces européennes de l'Empire (milieu du IIIe siècle – milieu du IVe siècle ap. J. –C.).* Ed. E. Frézouls. Strasbourg 1983. Szersza bibliografia w G. Walser, Th. Pekáry: *Die Krise der römischen Reiches. Bericht über die Forschungen zur Geschichte des 3. Jahrhunderts (193–294) von 1939 bis 1959.* Berlin 1962; T. Kotuła: *Z nowszych badań nad trzecim wiekiem cesarstwa rzymskiego.* „Przegląd Historyczny” 1987, T. 78, s. 269–277; idem: *Trzeci wiek cesarstwa rzymskiego: kryzys czy przemiany?* „Meander” 1987, T. 42, s. 229–236; idem: *Kryzys III wieku w zachodnich prowincjach...*, s. 159–177.

¹⁵ Np. L. Homo: *Les institutions politiques romaines de la cité à l'Etat.* Paris 1950², s. 243–287; R. Rémondon: *La crise...*, s. 103; T. Kotuła: *Kryzys III wieku w zachodnich prowincjach...* s. 64–65. Zob. także L. Wickert: *Princeps civitatis.* In: RE 1954, vol. 22, col. 1198–2296.

¹⁶ T. Kotuła: *Ideologia dynastyczna w pięćdziesięcioleciu 235–284.* W: *Studia z dziejów starożytnego Rzymu.* Red. A. Kunis z. Katowice 1988, s. 65–96.

władcami rzymskimi, prób podniesienia autorytetu pryncypsa przez stanowienie kultu cesarskiego rodu i konsekrację zmarłych augustów, ostrożnego propagowania idei absolutnego władcy obdarzonego boską charyzmą – kooptacja do władzy w charakterze cesarów lub augustów naturalnych albo adoptowanych synów cesarskich. Nie uregulowany prawnie problem sukcesji tronu cesarskiego, w różnorodny sposób rozwiązywany w okresie pryncypatu, nabierał szczególnego znaczenia w latach kryzysu¹⁷. Zagrożenie granic Imperium, plaga uzurpacji, dekadencja pozycji pryncypsa, wyrażająca się także w dużej zależności od armii rzymskiej, i możliwości utraty życia i tronu w trudnym do przewidzenia momencie – oto okoliczności, które wymuszały wręcz na władcach konkretne działania zamierzające do oparcia rządów na dziedziczności dynastii. Panujący jeszcze za życia desygnował syna (rodzonego albo przybranego) na swego następcę, obdarzając go tytułem cezara. Następnym krokiem stało się obdzielenie tegoż kandydata do tronu cesarskiego tytułem i przywilejami augusta. Praktyka ta była powszechna w epoce kryzysu: „[...] ciągłość dynastyczna była w III w. myślą przewodnią każdego pryncypatu, choćby najbardziej nietrwałego. Pierwszym krokiem wszystkich władców po każdej z kilkudziesięciu zmian na tronie było mianowanie męskiego potomka, jeśli mieli syna, cezarem, a następnie współrządcą augustem.”¹⁸

Trend ten zaobserwować można już u Filipa zwanego Arabem, który otwiera listę władców lat 244–253. Jednym z pierwszych jego posunięć (purpurę cesarską otrzymał w pierwszej połowie 244 r.)¹⁹ było nadanie synowi, noszącemu również imię Filipa, tytułu cezara²⁰. Pośpiech w desygnowaniu następcy był intrygujący, ale stanie się zupełnie zrozumiałe, gdy przypomnieć, wymienione wcześniej, najbardziej charakterystyczne zjawiska kryzysowe, towarzyszące każdemu z pryncypatów epoki. Był wyrazem troski o przyszłość tronu cesarskiego i potwierdzeniem tego, że Filip Arab nie czuł się zupełnie pewnie jako władca. Chociaż zawarł pokój z Szapurem I i chwilowo przynajmniej wyeliminował niebezpieczeństwo

¹⁷ Praktyczne sposoby rozwiązywania sprawy następstwa tronu cesarskiego przedstawiają W. Hartke: *Römische Kinderkaiser*. Berlin 1951; B. Parsi: *Désignation et investiture de l'empereur romain (Ier et IIe siècle après J. -C.)*. Paris 1963; G. C. Brauer: *The young emperors. Rome 193–244*. New York 1967; J. Béranger: *Principatus. Etudes de notions et d'histoire politique dans l'Antiquité gréco-romaine*. Genève 1975, s. 137–152; T. Kotuła: *Ideologia...*, s. 68 nn.

¹⁸ T. Kotuła: *Kryzys III wieku w zachodnich prowincjach...*, s. 64.

¹⁹ Chronologię podają za ustaleniami D. Kienasta: *Römische Kaisertabelle...*, s. 197–198. Por. J. Schwartz: *Chronologie du IIIe siècle p. C.* „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1977, Bd. 24, s. 167–168; D. W. Rathbone: *The Dates of the Recognition in Egypt of the Emperors from Caracalla to Diocletianus*. „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1986, Bd. 62, s. 111–117.

²⁰ PIR² I 462. Tytuł cezara dla 244 roku poświadczają ILS, nr 505 oraz *Codex Iustinianus*. In: *Corpus Iuris Civilis*. Vol. 2. Ed. P. Krüger. Berlin 1906, II 43,3: *Imp. Philippus A. et Philippus C. [...] PP. II kal. Jul. (a. 244)* i IV 29, 10: *Imp. Philippus A. et Philippus C. [...] PP. XVIII k. Sept. (a. 244)*. D. Kienast: *Römische Kaisertabelle...*, s. 198–199, opowiada się za datą lipiec/sierpień 244. Por. M. Peachin: *Roman Imperial Titulature and Chronology A.D. 235–284*. Amsterdam 1990, s. 31.

z tej strony, to nasilały się niepokoje na europejskim odcinku granic Imperium; dołączała się obawa przed uzurpatorami. Tylko te okoliczności mogły zdecydować o nadaniu w tak krótkim czasie od własnego wyniesienia na tron wysokiej i odpowiedzialnej godności małoletniemu Filipowi II. Mimo młodego wieku (syn Filipa Araba liczył wówczas zaledwie około dziesięciu lat)²¹ rychło otrzymał on status augusta – współrządcy. Formalny akt nadania Filipowi II praw równorzędnego współwładcy można z dużym prawdopodobieństwem datować na lato 247 r.²² Właśnie wtedy Filip Arab po dwuletnich zmaganiach z atakującymi linię limesu Karpami i Gotami powrócił do stolicy i odbył tryumf. Drugą nadarzającą się szczególnie uroczystą okolicznością były rozpoczynające się obchody tysiąclecia istnienia Rzymu²³.

Filip iunior dopuszczony został do sprawowania urzędu konsula i władzy trybunskiej²⁴. Otrzymał również (już gdy był cezarem) godność *princeps iuventutis*, co zostało upamiętnione odpowiednimi emisjami monet typu PRINCIPI IVVENTVTIS (na niektórych seriach w formie skróconej PRINCIPI IVVENT)²⁵ i PRINCIPI IVVENTVTIS SC (również w formie abrewiacji)²⁶.

Bardzo charakterystycznym dla lat 244–249 elementem ideologii cesarskiej, popularyzowanej wśród mieszkańców Imperium za pośrednictwem monet, stał się nadzwyczaj bogaty program promowania osoby młodego cezara, a potem augusta.

I tak, wśród monet sygnowanych imieniem Filipa Araba znajdowały się antoniniany produkowane w mennicy rzymskiej, których rewersy nosiły legendę DE PIA MATRE PIVS FILIVS²⁷ i prezentowały postacie młodego Filipa oraz jego matki Marcji Otacylii Sewery.

Interesujące są pochodzące z Rzymu antoniniany typu LIBERALITAS AVG II²⁸. Ich awersy przedstawiają popiersia obu Filipów w *corona radiata*, które otacza legenda M IVL PHILIPPVS AVG M IVL PHILIPPVS N C. Także niektóre

²¹ Por. *Epitome de Caesaribus*. Ed. F. Pichlmayr. Lipsiae 1911, 28,3 i Orosius: *Historia adversum Paganos*. Ed. C. Zangemeister. Lipsiae 1889, VII 20,1. Zob. też B. M. Felletti Maj: *Iconografia romana imperiale da Severo Alessandro a M. Aurelio Carino (222–285 d. C.)*. Roma 1958, s. 182–185 i tabl. XXVI–XXVII, nr 85–88.

²² ILS, nr 513. Por. G. Barbieri: *L'albo senatorio da Settimio Severo a Carino (193–285)*. Roma 1952, s. 285, nr 1614; F. Hartmann: *Herrscherwechsel und Reichskrise...*, s. 67; T. Kotula: *Ideologia...*, s. 78; D. Kienast: *Römische Kaisertabelle...*, s. 199.

²³ O obchodach milenijnych T. Kotula: *Rzymskie Millenium*. „Meander” 1961, T. 16, s. 69–84.

²⁴ ILS, nr 510, 511, 513; RIC IV/3 (*Philip II*), s. 98, nr 232–239.

²⁵ Ibidem, s. 95–96, nr 216–220; HCC III, s. 232, nr 8–9. Por. ILS, nr 509, 510, 512. Na temat tytułu *princeps iuventutis* W. Beringer: *Princeps iuventutis*. In: RE 1954, Bd. 22, col. 2296–2311 (zwłaszcza col. 2306).

²⁶ RIC IV/3 (*Philip II*), s. 101, nr 255–258.

²⁷ RIC IV/3 (*Philip I*), s. 72, nr 30.

²⁸ Ibidem, s. 74, nr 56.

z wariantów ikonograficznych emisji typu LIBERALITAS AVGG SC (asy ze stołecznej mennicy)²⁹ ukazują sylwetki obu diarchów na rewersie.

Inne z godnych wzmianki monet Filipa Araba to emisje o nominałach asa, sesterca i dupondiusa, pochodzące, jak i uprzednio cytowane, z warsztatów mennicy rzymskiej; na rewersie przedstawiają popiersie Filipa II z napisem IMP M IVL PHILIPPVS AVGG³⁰.

Wizerunki obu cesarzy uzupełniają legendę PIETAS AVGVSTORVM³¹ znajdującą się na asach i sestercach bitych w Rzymie.

By mocniej udokumentować tezę o świadomym i usilnym eksponowaniu w propagandzie cesarskiej Filipa II, wskażmy nader liczne emisje wybijane w jego imieniu jako cezara albo augusta. Odnotować więc należy następujące typy monet zawierające na awersach stosowną tytulaturę, a z rzadka także wyobrażenie jego osoby na rewersach (najczęściej z globem w rękę, niekiedy w stroju wojskowym i z militarnymi akcesoriami lub górującego nad postaciami jeńców, czasem w towarzystwie matki): IOVI CONSERVATORI (CONSERVAT), PIETAS AVGVSTORVM (AVGVSTOR), SPES PVBLICA, SPES PVBLICA SC, CONCORDIA AVGVSTORVM (CONCORDIA AVGG), VIRTVS AVGG, VIRTVS AVGG SC, VOTIS DECENNALIBVS SC, SAECVLARES AVGG, SAECVLARES AVGG SC, AETERNIT IMPERI, PAX AETERNA, PAX AETERNA SC, AEQVITAS AVGG, AVG PATRI AVG MATRI, LIBERALITAS AVGG III, LIBERALITAS AVGG II SC, LIBERALITAS AVGG IIII, ROMAE AETERNAE, SAECVLVM NOVVM, FELICITAS IMPP, P M TR P IIII COS PP, P M TR P IIII COS II, P M TR P IIII COS II PP SC, P M TR P VI COS PP³².

Nie wchodząc w tym miejscu głębiej w analizę ideologicznej wymowy wymienionych emisji, warto tylko sprecyzować jej najbardziej charakterystyczne rysy³³. Spośród obfitego kanonu tradycyjnych w rzymskim mennictwie okresu Cesarstwa legend i wyobrażeń ikonograficznych selektywnie dobrano takie, które miały tworzyć zgodny z oczekiwaniami Filipa Araba, podporządkowanymi jego planom dynastycznym, wizerunek następcy. Pojawiły się również hasła zupełnie unikatowe. Monety, na których znajdowały się odwołania do Filipa II, propagowały ideę jedności rodziny cesarskiej (AVG PATRI AVG MATRI, DE PIA MATRE PIVS FILIVS, CONCORDIA AVGVSTORVM), sugerowały, by nadzieję na pomyślność i wieczne trwanie państwa rzymskiego wiązać właśnie z panowaniem młodego cesarza (np. SPES PVBLICA, AETERNIT IMPERI, ROMAE AETERNAE). Lansując ponadczasowe wartości o niezmiernie istotnym znaczeniu zwa-

²⁹ Ibidem, s. 91, nr 179.

³⁰ Ibidem, s. 92, nr 197.

³¹ RIC IV/3 (*Otacilia Severa, Philip I and Philip II*), s. 95, nr 212 i HCC III, s. 231, nr 1.

³² Zob. RIC IV/3, s. 95–103.

³³ Zob. szerzej W. Kaczanowicz: *Aspekty ideologiczne w rzymskim mennictwie lat 235–284 n.e.* Katowice 1990, s. 40–42.

szcza w latach kryzysu, monety te łączyły urzeczywistnienie owych wartości z rządami Filipa II, których początek zbiegał się z tysiącleciem istnienia Rzymu (PAX AETERNA, SAECVLVM NOVVM, FELICITAS IMPPP, LIBERALITAS AVGG, VIRTVS AVGG, PIETAS AVGVSTORVM).

Pozostaje raczej oczywiste, że Filip II był współwładcą tylko „fasadowym”, nie należy przypuszczać, by współuczestniczył w wyprawach ojca przeciw barbarzyńcom, a tym bardziej, by realizował samodzielne zadania³⁴. Jednak znaczenie epizodu z rolą główną, która przypadła Filipowi II, jest ogromne. Następcy Filipa Araba swoją praktyką powoływania współrządców, wcześniej już wyznaczonych na sukcesorów tronu, nawiązywali do podjętej przez tego cesarza próby powstrzymania dekadencji władzy cesarskiej na drodze wyniesienia syna, Filipa juniora, do godności cezara, a potem augusta.

Usiłowanie przesłedzenia i odtworzenia prób realizacji idei dziedziczności za Trajana Decjusza stanowi bardziej skomplikowany problem niż w przypadku jego cesarskiego poprzednika. A przecież stosunkowo dobrze, jak na ten okres historii państwa rzymskiego, w którym życie rodzinne wielu władców pozostaje poza sferą domysłów, znamy jego koligacje rodzinne. Sam należał do stanu senatorskiego, w karierze cywilnej doszedł aż do konsulatu, sprawował również wysokie funkcje dowódcze³⁵. Z małżeństwa z Herennią Etruscyllą miał dwóch synów: starszego – Herenniusza Etruska³⁶ i młodszego – Hostyliana³⁷. Opierając się na nich, Trajan Decjusz prowadził konsekwentną politykę dynastyczną.

Źródła literackie, charakteryzujące w typowy dla siebie skrótowy sposób ten ważny fragment działalności Trajana Decjusza, ograniczają się w zasadzie do powtarzania wzmianek, niemal identycznej treści, w których sygnalizują, że cesarz uczynił swojego syna (!) cezarem. Jedyne z podawanej dalej informacji, że ów syn zginął razem z ojcem w starciu z barbarzyńcami, domyślić się można, że chodzi tutaj o Herenniusza Etruska, którego imię pojawia się tylko w przekazie Sekstusa Aureliusza Wiktora. Autor ten podaje: „filium Etruscum nomine Caesarem facit”³⁸.

³⁴ Z tezą, którą przedstawia S. Dušančić: *The End of the Philippi*. „Chiron” 1976, Bd. 6, s. 427–439, jakoby Filip II po śmierci Filipa I rządził samodzielnie współcześnie z Trajanem Decjuszem, polemizuje H. A. Pohlsander: *Did Decius kill the Philippi?* „Historia” 1982, Bd. 31, s. 214–222.

³⁵ Por. G. Barbieri: *L'albo senatorio...*, s. 295, nr 1662; idem: *Nota sull'Imperatore Decio*. In: *Omaggio lui C. Daicoviciu cu prilejul implinirii a 60 de ani*. București 1960, s. 11–13; J. Fitz: *Die Laufbahn der Statthalter in der Römischen Provinz Moesia Inferior*. Weimar 1966, s. 43; A. Chastagnol: *Le sénat romain à l'époque impériale*. Paris 1992, s. 208.

³⁶ PIR² H 106; G. Barbieri: *L'albo senatorio...*, s. 279, nr 1595.

³⁷ PIR¹ V 8; G. Barbieri: *L'albo senatorio...*, s. 312, nr 1736. Zob. uwagi L. Pareti: *Storia di Roma e del Mondo romano*. Vol. 5: *Da Vespasiano a Decio (69–251 d. Cr.)*. Torino 1960, s. 494, przypis 7 na temat różnego *gentilicium* braci.

³⁸ Sextus Aurelius Victor: *Liber de Caesaribus*. Ed. F. Pichlmayr. Lipsiae 1911, 29. 1. Por. Eutropius: *Breviarium ab Urbe condita*. Ed. F. Rühl. Lipsiae 1909, IX 4; Epit. de Caes. 29, 2 i 4; Oros. VII 21,3.

Wzmiankowane fragmenty prac antycznych autorów sugerują, że tylko jedno z synów (starszego) Trajan Decjusz wyniósł do godności cezara.

Znacznie więcej istotnych (i nowych) szczegółów przynoszą źródła numizmatyczne. Wiele typów monet emitowanych w latach 249–251 popularyzowało osobę Herenniusza Etruska (jak również, o czym niżej, Hostyliana).

Bogato prezentuje się zespół emisji wybijanych w imieniu Herenniusza Etruska, którego imię opatrzone tytułem CAESAR pojawia się na awersach monet. Znane są więc antoniniany typu ADVENTVS AVG, PVDICITIA AVG, PANNONIAE, VBERITAS AVG, AEQVITAS AVG, emitowane przez warsztat mennicy w Antiochii, oraz wypuszczone przez mennicę rzymską antoniniany typu MARTI PROPVGNATORI (niekiedy w formie abrewiacji MARS PROPVG lub MAR PROP). Interesujące są antoniniany i srebrne medaliony pochodzące z Rzymu, opatrzone legendą SPES PVBLICA oraz wizerunkiem samego Herenniusza na rewersie³⁹.

Źródła wskazują na to, że już w pierwszych miesiącach rządów Trajan Decjusz, umocniwszy swe panowanie dzięki uzyskaniu aprobaty senatu i zwycięstw nad Filipem Arabem, pomyślał o wyznaczeniu oficjalnego następcy w celu stabilizacji władzy oraz jej umocnienia w obliczu zagrożenia ze strony barbarzyńskich sąsiadów i uzurpatorów. W roku 250 wybijane były monety, na których starszy syn cesarza występuje jako *princeps iuventutis*. Ten ważny tytuł Herenniusz Etruskus nosi na monetach typu PRINCIPI IVVENTVTIS (PRINC IVVENTVTIS, PRINC IVVENT)⁴⁰ i PRINCIPI IVVENTVTIS SC (PRINC IVVENTVTIS SC)⁴¹, których legenda awersu brzmi Q HER ETR MES DECIVS NOB C. Na monetach – antoninianach, denarach, sestercach, dupondiusach, asach, a nawet aureusach i srebrnych kwinarach z mennicy rzymskiej – tradycyjna postać Apollina zastąpiona została w niektórych wypadkach wizerunkiem Herenniusza z włócznią, berłem, kaduceuszem lub sztandarem w ręku. Szeroka gama nominałów, fakt emitowania wymienionych typów w samej centralnej mennicy, wreszcie prezentacja graficzna osoby Herenniusza dowodzą, że Trajanowi Decjuszowi zależało na wyeksponowaniu następcy tronu przedstawionego jako *princeps iuventutis*. Także w 250 r. Herenniusz desygnowany został na konsula oraz otrzymał *tribunicia potestas*⁴².

Te zbiegające się ze sobą w czasie momenty kariery starszego syna cesarskiego, a więc dostąpienie godności takich, jak: *princeps iuventutis*, *consul designatus*, otrzymanie władzy trybuńskiej, wskazują jednoznacznie, że najpóźniej od połowy 250 r. był on oficjalnie uznawanym następcą tronu⁴³. Należy dodać:

³⁹ RIC IV/3 (*Herennius Etruscus*), s. 138–141.

⁴⁰ Ibidem, s. 139, nr 144–148.

⁴¹ Ibidem, s. 143, nr 169–173.

⁴² ILS, nr 516 i 518.

⁴³ *Cod. Iust.* V 12,9: *Imp. Decius A. et Decius C. [...] PP. VI id. Iun. (a. 250)*. Por. D. Kienast: *Römische Kaisertabelle...*, s. 204–205; M. Peachin: *Roman Imperial Titulature...*, s. 32.

następcą mocno promowanym, jako że wyniesieniu Herenniusza Etruska do godności cezara towarzyszyło pojawienie się dużej liczby różnorodnych typologicznie monet honorujących ten jego zaszczytny status. Uwagę tę uzasadnia nie tyle treść cytowanych legend monet, zazwyczaj powtarzających pewien kanon popularnych haseł, lecz z całą pewnością intencjonalne pojawienie się imienia Herenniusza Etruska na awersach.

Kolejnym etapem w politycznej karierze Herenniusza Etruska było mianowanie go augustem w roku 251⁴⁴.

W propagandzie imperialnej zauważyć można nacisk na eksponowanie osoby młodego cesarza. Liczne są emisje roku 251, na których wyobrażenie postaci Herenniusza Etruska otacza legenda IMP C Q HER ETR MES DECIO AVG lub Q HER ETR MES DECIVS AVG. Są to produkowane przez stołeczną mennicę antoniniany i rzadkie aureusy typu MAR PROP, PIETAS AVGVSTORVM (PIETAS AVGG), VOTIS DECENNALIBVS, PRINCIPI IVVENTVTIS (PRINC IVVENT)⁴⁵. Opisane serie monet nie zawierają rewolucyjnej w swej wymowie treści, ale biorąc pod uwagę krótki okres, w którym mogły być wybijane, wskazują wyraźnie na rozmach, z jakim propagowano Herenniusza.

Wydaje się słuszne stwierdzenie, że Herenniusz Etruskus aktywnie współuczestniczył w rządach u boku ojca. Jako dorosły mężczyzna mógł być rzeczywistym władcą obok Trajana Decjusza, a nie jedynie kandydatem kreowanym do przejścia najwyższego stanowiska w państwie po śmierci ojca, nominalnym wyłącznie współrządcą, jak to miało miejsce wcześniej w przypadku Filipa II. W rozdziale *Liber de Caesaribus* Sekstusa Aureliusza Wiktora, poświęconym panowaniu Decjusza, znajduje się wymowny fragment: „filium Etruscum nomine Caesarem facit; statimque eo in Illyrios praemisso Romae aliquantum moratur moenium gratia, quae instituit, dedicandorum”⁴⁶. Odnosi się on zapewne do tego okresu życia Herenniusza Etruska, gdy pozostawał on jeszcze tylko cezarem. Ale już wówczas został wysłany na front. Dowodzi to swoistego testowania uzdolnień i kwalifikacji tego, kto odziedziczyć miał władzę cesarską, ale również stanowi świadectwo realizmu Trajana Decjusza, który zrozumiał, że w trudnych warunkach, w jakich znajdowało się Imperium Rzymskie, sensowne było podzielenie obowiązków między współpanujących, gdyż ogrom zadań przewyższał siły i możliwości jednej osoby.

Z całą pewnością Herenniusz Etruskus brał udział w licznych kampaniach wojennych. W krytycznym roku 251 u boku Trajana Decjusza walczył z Gotami; obaj ponieśli śmierć w bitwie pod Abrittus⁴⁷.

⁴⁴ Jeszcze w końcu roku 250 Herenniusz Etruskus występuje jako cesarz (*Cod. Iust.* III 22,2: *Imp. Decius A. et Decius et Quintus CC. [...] PP. k. Dec. Decio A. II et Grato coss.*).

⁴⁵ RIC IV/3 (*Herennius Etruscus*), s. 139–140.

⁴⁶ *Aur. Vict.* 29, 1.

⁴⁷ *Ibidem*, 29,5; *Epit. de Caes.* 29,4; *Eutr.* IX 4; *Eusebius Werke*. Ed. R. Helm. Berlin 1956, s. 218, w. 20; *Iordanis Getica*. In: *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi*. Ed.

Osobisty udział Herenniusza Etruska w ekspedycjach wojennych potwierdza ją źródła numizmatyczne. Antoniniany wyemitowane w Antiochii typu VICTORIA AVG⁴⁸, z wyobrażeniem bogini Wiktorii, noszą na awersie legendę HEREN ETRV MES Q V DECIVS CAESAR lub HEREN ETR MES Q V DECIVS CAESAR. Należy też wspomnieć monety produkowane przez mennicę w Rzymie o nominale antoniniana typu VICTORIA GERMANICA⁴⁹. Na nich popiersie Herenniusza na awersie jest uzupełnione legendą IMP C Q HER ETR MES DECIO AVG. Decjusz uhonorował zatem Herenniusza za udział w zwycięskich starciach z barbarzyńcami. Uboczną kwestią pozostaje pytanie, w jakim stopniu te sukcesy były rzeczywiste, a w jakim iluzoryczne. Praktyką nagminną w epoce ewidentnego osłabienia Cesarstwa Rzymskiego było szermowanie w propagandzie cesarskiej hasłem wiktorii i przybieranie zwycięskich przydomków w tytulaturze.

Z kolei monety typu MARTI PROPVGNATORI (MARS PROPVG, MAR PROP)⁵⁰, z klasycznym przedstawieniem boga wojny wyposażonego w takie akcesoria, jak włócznia i tarcza, pochodzące z okresu, gdy Herenniusz był cezarem, a potem augustem, co znalazło odzwierciedlenie w stosownej tytulaturze na awersach, wyrażają troskę i zaniepokojenie o bezpieczeństwo jego osoby, zagrożone w warunkach ustawicznych wojen, w których brał czynny udział.

W odniesieniu natomiast do młodszego syna Trajana Decjusza, Hostyliana, sprawa nadania mu godności cezara, a potem augusta, nie została dotąd jednoznacznie wyjaśniona. Faktem bezspornym pozostaje, że Hostylian rozpoczął swą karierę polityczną jeszcze za rządów Trajana Decjusza. Aczkolwiek nie wspominają tego źródła literackie, już wtedy mianowany był cezarem, najprawdopodobniej pod koniec 250 r. Do wniosku tego prowadzą źródła prawnicze oraz świadectwa epigraficzne z lat 250–251. Przykładowo tekst jednej z inskrypcji brzmi: „C. Valenti Hostilian [o] /Messio Quinto/ nobilissimo Caesar [i], /trib. potest. II, principii iuven/ [t], /filio/ [...]”⁵¹.

Danych, że Hostylian, tak jak jego starszy brat, otrzymał godność cezara, dostarczają także źródła numizmatyczne. Rejestrujemy tytulaturę Hostyliana określającą go mianem CAESAR, czasem NOBILISSIMVS CAESAR, na monetach o nominale antoniniana, pochodzących z mennic w Rzymie i Antiochii typów

Th. Mommsen. Vol V/1. Berlin 1882, XVIII 102–103; Zosimus: *Historia Nova*. Ed. L. Mendelssohn. Lipsiae 1887, I 23; Ioannes Zonaras: *Epitome Historiarum*. Ed. L. Dindorf. Lipsiae 1868–1875, XII 20.

⁴⁸ RIC IV/3 (*Herennius Etruscus*), s. 141, nr 161.

⁴⁹ Ibidem, s. 140, nr 154.

⁵⁰ Ibidem, s. 138, nr 139–141 i s. 139, nr 150 A. Na temat tych emisji W. Kaczanowicz: *Aspekty ideologiczne...*, s. 49.

⁵¹ ILS, nr 520. Status cezara przyznany Hostylianowi potwierdza również cytowany w przypisie 44 reskrypt cesarski *Kodeksu Justyniana*. Por. C. Præaux: *Trébonien Galle et Hostilianus*. „Aegyptus” 1952, vol. 32, s. 155; D. Kienast: *Römische Kaisertabelle...*, s. 205; M. Peachin: *Roman Imperial Titulature...*, s. 33 i 255–265.

ROMAE AETERNAE⁵², ROMAE AETERNAE AVG⁵³, VBERITAS AVG, SAE-CVLVM NOVVM, SPES PVBLICA, ADVENTVS AVG, AEQVITAS AVG, PVDICITIA AVG oraz PANNONIAE⁵⁴.

Niektóre z emisji wybijanych w imieniu Hostyliana miały militarny wydźwięk. Mennica rzymska wypuściła w obieg antoniniany i aureusy typu MARTI PRO-PVGNATORI (albo w formie skrótów MARS PROPVG, MAR PROP); również w Rzymie emitowano antoniniany typu VICTORIA GERMANICA, natomiast w Antiochii – antoniniany typu VICTORIA AVG⁵⁵. Inne serie monetarne (aureusy, srebrne kwinary, antoniniany, sesterce, dupondiusy, asy) typu PRINCIPI IVVENTVTIS⁵⁶ i PRINCIPI IVVENTVTIS SC⁵⁷ potwierdzają przyznanie Hostylianowi tradycyjnego tytułu dynastycznego *princeps iuventutis*.

Równie okazałe więc, jak Herenniusza Etruska, promował Trajan Decjusz osobę młodszego syna – cezara Hostyliana.

Więcej kontrowersji budzi kwestia nadania Hostylianowi rangi augusta⁵⁸.

Z roku 251 pochodzi cały zestaw emisji, na których jednym z członów tytulatury otaczającej wizerunek Hostyliana na awersie jest określenie AVGVSTVS. Są to wyprodukowane w mennicach w Rzymie i Antiochii monety typu CONCORDIA AVGG, MARTI PROPVGNATORI, PIETAS AVGG, PIETAS AVGVS SC⁵⁹, PROVIDENTIA AVG SC⁶⁰, SECVRITAS AVGG, SECVRITAS AVGG SC, VOTIS DECENNALIBVS SC, SALVS AVGVS SC, PVDICITIA AVG, SAE-CVLVM NOVVM, SPES PVBLICA, VICTORIA AVG, PRINCIPI IVVENTVTIS, PRINCIPI IVVENTVTIS SC, IVNONI MARTIALI, AEQVITAS AVG, VBERITAS AVG, ROMAE AETERNAE, ROMAE AETERNAE SC⁶¹, o nominałach

⁵² RIC IV/3 (*Hostilian*), s. 147, nr 198.

⁵³ Ibidem, s. 147, nr 197. Por. HCC III, s. 253, nr 15.

⁵⁴ RIC IV/3 (*Hostilian*), s. 145–147.

⁵⁵ Ibidem, s. 144–147.

⁵⁶ Ibidem, s. 144, nr 180–183. Por. ILS, nr 520.

⁵⁷ RIC IV/3 (*Hostilian*), s. 149, nr 215–218.

⁵⁸ W literaturze utarły się dwie podstawowe wersje wydarzeń. Pierwszą, według której Trajan Decjusz obu synów wyniósł do rangi cesarów, a następnie – augustów, akceptują G. Barbieri: *L'albo senatorio...*, s. 312, nr 1736; L. Pareti: *Storia di Roma e del Mondo romano*. Vol. 6: *Da Decio a Costantino (251–337 d. Cr.)*. Torino 1961, s. 28–29; T. Kotula: *Ideologia...*, s. 79. Z drugą – Hostylian pozostawał za życia ojca wyłącznie cezarem – zgadzają się C. Préaux: *Trebonien Galles...*, s. 152–157; R. Rémondon: *La crise...*, s. 103; D. Kienast: *Römische Kaisertabelle...*, s. 205–206. Do tego ostatniego wniosku skłania się też H. Mattingly (RIC IV/3, s. 153 i 161, przypis 1). Dyskusję w literaturze na ten temat przedstawia G. Sotgiu: *Treboniano Gallo...*, s. 799. Zob. także E. Van't Dack: *La papyrologie et l'histoire du Haut Empire: les „Formulae” des empereurs*. In: ANRW. Abt. II, Bd. I. Berlin–New York 1974, s. 885; F. Hartmann: *Herrscherwechsel und Reichskrise...*, s. 68, 73, M. Peachin: *Roman Imperial Titulature...*, s. 34.

⁵⁹ RIC IV/3 (*Hostilian*), s. 145, nr 186–188, s. 150, nr 220.

⁶⁰ Ibidem, s. 150, nr 221 i HCC III, s. 254, nr 2.

⁶¹ RIC IV/3 (*Hostilian*), s. 145–148 i 150.

antoniniana, asa i sesterca. Liczba haseł jest imponująca, ale rozczarowanie musi budzić mało zindywidualizowana treść, którą niosą. Powielają one ogólnikowe, tradycyjne legendy tylekroć spotykane w mennictwie epoki kryzysu. Również towarzysząca im ikonografia jest mało wyrazista i oryginalna. Przedstawia personifikacje idei lub bóstw z powszechnie znanymi atrybutami; na żadnym ze wzmiankowanych typów monet wśród elementów rysunku rewersów nie pojawia się postać młodego augusta. Podobnie jak monet z czasu, gdy Hostylian był cezarem, również tych nie można precyzyjnie datować, a przecież ważne byłoby ustalenie, czy pochodzą one z okresu sprzed czy po bitwie pod Abrittus.

Pod Abrittus zginęli Trajan Decjusz i Herenniusz Etruskus. Jedynym męskim potomkiem Trajana Decjusza pozostał Hostylian, do tej pory, jak się wydaje, będący w cieniu starszego brata. Teraz zyskał na znaczeniu. W świetle tradycji literackiej słuszny jest chyba pogląd, że senat, przychylnie nastawiony do Decjusza ze względu na jego program polityczny, pochodzenie, zasługi dla państwa, obstawał po śmierci cesarza pod Abrittus przy utrzymaniu w rodzie Decjusza, konkretnie w rękach Hostyliana, najwyższej władzy w Imperium Rzymskim⁶². Jednak niemożliwe jest, by dopiero wtedy Hostylian został augustem, i to w dodatku wskutek inicjatywy senatu. Nie można zgodzić się, że dopiero po bitwie pod Abrittus młodszy syn Trajana Decjusza uzyskał godność cesarską. Hostylian przeżył tylko o kilka miesięcy rodzzonego ojca i brata. Nie mogłoby ukazać się tak wiele monet sygnowanych imieniem Hostyliana jako augusta w ciągu tak krótkiego czasu⁶³.

Warto w tym miejscu przytoczyć kilka niezmiernie interesujących monet Trajana Decjusza. Antoninian z mennicy rzymskiej, niestety nie datowany, prezentuje, oprócz napisu rewersu *CONCORDIA AVGG*⁶⁴, popiersie Herennii Etruscylli, Herenniusza Etruska i Hostyliana w *corona radiata*. Wizerunki obu braci występują obok siebie na niedatowanym także antoninianie pochodzącym z Rzymu, opatrzonym legendą *PIETAS AVGG*⁶⁵. Jeden z wariantów monet typu *LIBERALITAS AVG SC*⁶⁶ przedstawia postacie Trajana Decjusza, Herenniusza Etruska i Hostyliana, występujące obok siebie na rewersie.

Forma pluralis *AVGG*, która widnieje na dwóch z przytoczonych typów monet, nie dowodzi oczywiście, że wszystkie trzy interesujące nas osoby nosiły w momen-

---

⁶² Aur. Vict. 30,1: *Haec ubi patres comperere, Gallo Hostilianoque Augusta imperia, Volusianum Gallo editum Caesarem decernunt*; Epit. de Caes. 30. 2: *Horum temporibus Hostilianus Perpenna a senatu imperator creatus*.... O stosunkach Trajana Decjusza z senatem: E. Dąbrowa: *Victoriae Senatus Romani*..., s. 43–44.

⁶³ Zob. ustalenia chronologiczne C. Préaux: *Trebonien Galle*..., s. 152–157; J. Schwartz: *Chronologie*..., s. 168 i 173; D. Kienast: *Römische Kaisertabelle*..., s. 202 i 205. Por. X. Lorient: *Chronologie*..., s. 794; G. Sotgiu: *Treboniano Gallo*..., s. 798.

⁶⁴ RIC IV/3 (*Trajan Decius*), s. 123, nr 31.

⁶⁵ Ibidem, s. 123, nr 32.

⁶⁶ Ibidem, s. 136, nr 122.

cie wybicia emisji tytuł augusta⁶⁷. Podwójna forma AVGG na monecie typu PIETAS AVGG, charakterystyczne przybranie głowy obu potomków Trajana Decjusza na rysunku monety typu CONCORDIA AVGG mogły zapowiadać zamiar promocji synów do godności współrządców. Interesującym spostrzeżeniem wydaje się natomiast fakt, iż Trajan Decjusz świadomie, bo o intencjonalnym charakterze wspomnianych emisji trudno powątpiewać, prezentował wizerunki obu (!) swoich synów, nie wynosząc jednego nad drugiego.

Prawdopodobny do przyjęcia wydaje się następujący scenariusz wydarzeń: Trajan Decjusz i Herenniuszowi Etruskowi, i Hostylianowi nadał w roku 250 tytuły cezara, by w roku następnym wynieść – również obu – do godności współrządców; rzecz jasna, mianowanie jednego i drugiego mógł dzielić krótki odstęp czasu. W ten sposób w roku 251 przez pewien czas państwem rzymskim rządziło trzech równych sobie pozycją cesarzy.

Trebonian Gall, aklamowany cesarzem przez podlegające mu po śmierci poprzednika oddziały wojskowe, musiał zaakceptować po przybyciu do Rzymu dużą popularność Hostyliana, którą trzeba rozumieć jako *sui generis* dziedzictwo wysokiej oceny rządów Decjusza, podzielić się władzą suwerenną, próbując posiadać już przez Hostyliana tytuł augusta.

Zosimos wprowadza jednak kolejną komplikację dla rekonstrukcji przebiegu wydarzeń, pisząc: „Władzę przejął Gallus i jednocześnie wyznaczył na współwładcę swego syna Woluzjana. [...] Uczcił wspomnieniem panowanie Decjusza i adoptował tego jego syna, który pozostał jeszcze przy życiu.”⁶⁸ Fragment ten sugeruje, że nadanie Woluzjanowi godności augusta poprzedzało w czasie odpowiedni akt dotyczący Hostyliana. Taka interpretacja wydaje się nie do przyjęcia⁶⁹. Z tekstu nie wynika bynajmniej, że Hostylian nie nosił wcześniej tytułu augusta. Oddanie honorów pamięci Trajana Decjusza, adopcja jego syna mogą świadczyć, iż Trebonian Gall musiał liczyć się z już posiadaną rangą Hostyliana. Gdyby ten był „tylko” cezarzem, dlaczego Trebonian Gall czyniłby go augustem, tym bardziej że jego własny syn Woluzjan z całą pewnością na początku jego panowania pozostawał cezarzem? Czy w tak nieprzychylniej dla siebie atmosferze rozpoczynał swe rządy, że musiał w ten sposób uspokajać nastroje? Ta hipoteza nie znajduje potwierdzenia w źródłach. Jedynie Zosimos sugeruje niezbyt lojalną rolę Treboniana Galla wobec Trajana Decjusza w bitwie pod Abrittus, a później przypisuje mu wręcz zgładzenie Hostyliana⁷⁰.

⁶⁷ Formuła *augustus* używana była nawet dla tego, kto nie był cesarzem, jako epitet świadczący o respekcie, twierdzi E. Van't Dack: *La papyrologie...*, s. 870–872. Por. P. Bureth: *Les titulatures impériales dans les papyrus, les ostraca et les inscriptions d'Égypte (30 a. C.– 284 p. C.)*. Bruxelles 1964, s. 116.

⁶⁸ Tłum. pol. H. Cichoćkiej: *Zosimos: Nowa historia*. Warszawa 1993, I 24,1 i 25,1.

⁶⁹ C. Préaux: *Trebonien Galle...*, s. 152–153, analizuje tekst ostrakonku z sierpnia 251 r., który wymienia tylko osoby Treboniana Galla i Hostyliana, pomijając Woluzjana. Zatem jedynie z Hostylianem Trebonian Gall dzielił wówczas władzę suwerenną.

⁷⁰ Zos. I 23–25.

Trebonian Gall podtrzymał uporcezywe zabiegi swoich cesarskich poprzedników dla wprowadzenia systemu współrządów i uregulowania sprawy następstwa tronu. Pod tym względem okres jego panowania nie przyniósł żadnych innowacji. Początkowo realizował swoją politykę dynastyczną, opierając się na Woluzjanie⁷¹, który urodził się z jego małżeństwa z Afinią Geminą Bebianą, oraz na adoptowanym Hostylianie; po śmierci tego ostatniego skoncentrował swoje plany dynastyczne wokół osoby syna rodzonego. Warto jednak zauważyć, że krótki okres, gdy Trebonian Gall i Hostylian (a może i Woluzjan) dzielili się władzą imperialną, miał bardzo istotne z punktu widzenia polityki dynastycznej znaczenie. Tworzenie więzów rodzinnych przez adopcję i małżeństwo młodych przedstawicieli obu rodów miało sprzyjać tworzeniu mitu o kontynuacji władzy cesarskiej i ciągłości dynastycznej.

Śladem Filipa Araba i Trajana Decjusza, Trebonian Gall przyznał młodemu, ale już dorosłemu Woluzjanowi tytuł *princeps iuventutis*. Krok ten dokumentują monety typu PRINCIPI IVVENTVTIS⁷² i PRINCIPI IVVENTVTIS SC⁷³. Na wielu z nich postać Woluzjana z włócznią lub berłem i globem w ręku wyparła z rysunków rewersów sylwetkę Apolla. Już w roku 251 Woluzjan został desygnowany na konsula i dopuszczony do władzy trybuńskiej. W tym samym roku, po krótkim okresie sprawowania godności cezara, otrzymał status augusta⁷⁴.

Interesująca jest rola, jaką odgrywał Woluzjan, będąc cezarem, a potem augustem u boku ojca. Chociaż źródła pisane nie wspominają nic o przedsięwzięciach Woluzjana, wypada sądzić, że był on władcą rzeczywistym obok Treboniana Galla, a nie tylko biernym obserwatorem wydarzeń. Zresztą nawet źródła literackie sygnalizują pośrednio znaczącą rolę Woluzjana, wymieniając jego imię przy imieniu Treboniana Galla w nagłówkach fragmentów poświęconych ich wspólnym rządóm, np. u Euzebiusza czytamy: „regnavit Gallus et Volusianus Galli filius”⁷⁵; maniera ta z rzadka tylko występuje w źródłach dla innych władców okresu lat 244–253.

Analiza monet z lat 251–253 pozwala skonstatować, że osoba Woluzjana była w sposób ciągły i intensywny propagowana w mennictwie imperialnym.

Znanych jest wiele emisji Treboniana Galla, na których znajdują się czytelne odwołania do Woluzjana (ewentualnie dla pierwszego okresu jego rządów także do Hostyliana) dzięki odpowiedniej formie legend rewersów: ANNONA AVGG,

⁷¹ PIR¹ V 376.

⁷² RIC IV/3 (*Volusian*), s. 173–174, nr 129–130 i 134.

⁷³ *Ibidem*, s. 187, nr 241–242.

⁷⁴ ILS, nr 524–526. Por. D. Kienast: *Römische Kaisertabelle...*, s. 208–209; M. Peachin: *Roman Imperial Titulature...*, s. 36, 69–74, 277–291.

⁷⁵ Euseb. s. 218, w. 21–22 (*ibidem*, s. 217, w. 9: *regnavit Philippus*, s. 218, w. 7: *regnavit Decius*). Por. *Iordanis Romana*. In: *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi*. Ed. Th. Mommsen. Vol. V/1. Berlin 1882, s. 37, w. 9: *Gallus et Volusianus regnaverunt; Chronographus anni CCCLIII*. In: *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi*. Ed. Th. Mommsen. Vol. I. Berlin 1892, s. 148, w. 1: *Gallus et Volusianus imper*.

CONCORDIA AVGG, CONCORDIA AVGG SC, LIBERALITAS AVGG, LIBERALITAS AVGG SC, LIBERTAS AVGG, LIBERTAS AVGG SC, PIETAS AVGG, PIETAS AVGG SC, SALVS AVGG, SALVS AVGG SC, ADVENTVS AVGG, AEQVITAS AVGG, AEQVITAS AVGG SC, AETERNITAS AVGG, AETERNITAS AVGG SC, MONETA AVGG, PROVIDENTIA AVGG, VICTORIA AVGG, PAX AVGG, PAX AVGG SC, VIRTVS AVGG, VIRTVS AVGG SC, SECVRITAS AVGG SC⁷⁶.

Ciekawsze są emisje (asy z mennicy w Rzymie) typu PONTIF MAX TR P II COS II SC⁷⁷, przedstawiające postać Treboniana Galla oraz Woluzjana na kwadrydze, towarzyszą im żołnierze z tarczami i gałązkami w rękach.

Równie interesujące są srebrne medaliony z Rzymu opatrzone na awersie tytulaturą cesarską Treboniana Galla, a na rewersie napisem IMP CAE C VIB VOLVSIAN AVGG⁷⁸ i IMP C C VIB VOLVSIANVS AVGG⁷⁹. Rysunek rewersu przedstawia młodego cesarza w *corona radiata*.

Obaj władcy wystąpili też razem na rewersie monety typu ADVENTVS AVGG⁸⁰ wśród innych elementów rysunku: uosobionej Wiktorii i żołnierzy. Na awersie popiersie obu władców otacza legenda CONCORDIA AVGVSTORVM.

Niezmiernie bogato przedstawiają się emisje samego Woluzjana, sygnowane jego imieniem jako cezara lub augusta. Emitowano w jego imieniu monety typu: IVNO MARTIALIS, IVNONI MARTIALI, IVNONI MARTIALI SC, APOLLO SALVTARI SC, MARTEM PROPVGNA TOREM, MARTI PACIFERO, VICTORIA AVGG, VICTORIA AVGG SC⁸¹, VIRTVS AVGG⁸², VIRTVS AVGG SC, PAX AVGG, PAX AVGG SC, PAX AVGVVS, PAX AVGVVS SC, FELICITAS PVBLICA (albo w formie skróconej), FELICITAS PVBLICA SC, FELICITAS AVGG, SAECVLVM NOVVM, ROMAE AETERNAE AVGG, SECVRITAS AVGG, SECVRITAS AVGG SC, PVDICITIA AVGG, PVDICITIA AVGG SC, LIBERTAS AVGG, LIBERTAS AVGG SC, PIETAS AVGG, PIETAS AVGG SC, SALVS AVGG, SALVS AVGG SC, LIBERALITAS AVGG, LIBERALITAS AVGG SC, MONETA AVGG, ADVENTVS AVGG, AEQVITAS AVGG, AEQVITAS AVGG SC, AETERNITAS AVGG, CONCORDIA AVGG, CONCORDIA AVGG SC, PRINCIPI IVVENTVTIS, PRINCIPI IVVENTVTIS SC, VOTIS DECENNALIBVS SC, P M TR P III COS II PP SC, P M TR P III COS II⁸³.

Trudno wyróżnić w przytoczonym materiale numizmatycznym jakieś określone preferencje emitentów przy doborze treści legend. Ale niewątpliwie celowym

⁷⁶ Zob. RIC IV/3 (*Trebonianus Gallus*), s. 159–173.

⁷⁷ Ibidem, s. 170, nr 98.

⁷⁸ RIC IV/3 (*Trebonianus Gallus and Volusian*), s. 165, nr 67.

⁷⁹ Ibidem, s. 166, nr 68.

⁸⁰ Ibidem, s. 173, nr 128.

⁸¹ RIC IV/3 (*Volusian*), s. 174–178, 183–189.

⁸² Ibidem, s. 177, nr 162, s. 179, nr 186–187, s. 181, nr 206; HCC III, s. 271, nr 45.

⁸³ RIC IV/3 (*Volusian*), s. 173–189.

zabiegiem była tak okazała akcja promowania w propagandzie cesarskiej osoby Woluzjana. W okresie rządów Treboniana Galla i Woluzjana akcent położony był nie tyle na przypisywanie młodemu cesarzowi pozytywnych cech czy umiejętności, niezbędnych zwłaszcza w latach kryzysu, albo prezentowanie osiągnięć, które niezależnie od swej skali i trwałości miały szczególny sens w okresie ciągłych zaburzeń wewnętrznych i niebezpieczeństw ze strony wrogich sąsiadów, ile na popularyzowanie Woluzjana w społeczeństwie. Trudno spekulować na podstawie enigmatycznych hasel umieszczanych na rewersach monet Woluzjana o jego udziale we władzy. Może jednak tak szeroka promocja młodszego z diarchów w mennictwie lat 251–253 jest mglistym odzwierciedleniem jego aktywności politycznej.

Działania zmierzające do oparcia rządów na dziedziczości ugruntowanej dynastii stanowiły prawidłowość charakterystyczną dla polityki dynastycznej władców okresu 244–253. Jedynie Emilian (i efemeryczni uzurpatorzy, których działalność na polu polityki dynastycznej trudno analizować z powodu szczupłości źródeł) wyłamuje się z tej ogólnej tendencji. Zdaje się jednak, że nieobca mu była myśl dynastyczna. Co prawda, źródła nie odnotowały prób tworzenia systemu współrządów w wypadku Emiliana (krótkość rządów, brak męskiego potomka czy niedostrzeżenie takiej potrzeby?), ale informują, że widział rolę, jaką mogła odegrać jego żona Kornelia Supera Augusta. Stosunkowo dużą grupę monet emitowanych w czasie krótkiego panowania Emiliana stanowią serie wybijane w jej imieniu⁸⁴.

Próby zakładania własnych dynastii to jedna z podstawowych form polityki dynastycznej cesarzy lat 244–253, regularnie powtarzana mimo oczywistych niepowodzeń poprzedników w tym zakresie. Wręcz mechaniczne powielanie wzorca: objęcie władzy cesarskiej i prawie natychmiastowe wyznaczenie dziedzica, wyrastało ze świadomości ówczesnych władców, zdających sobie sprawę, jak paląca w specyficznych warunkach kryzysu była kwestia następstwa tronu cesarskiego, która zawsze stanowiła słaby punkt reżimu ustanowionego przez Augusta. Byli oni zapewne przekonani o niestabilności swoich rządów i o możliwości utraty władzy w walce z samozwańcami albo w starciu z wrogiem zewnętrznym. Najprostszym i najbardziej skutecznym środkiem dla zapobieżenia dalszemu osłabieniu pozycji pryncypsa i destabilizacji państwa oraz uniknięcia perturbacji związanych ze zmianą obsady tronu cesarskiego zdawało się mianowanie następcy i kooptacja do władzy ewentualnego dziedzica jako współrządcy.

Trzeba podkreślić niezmiernie szeroki program lansowania w propagandzie imperialnej synów cesarzy, kreowanych na następców, a następnie mianowanych augustami – równorzędnymi partnerami w rządach. Umieszczanie ich imion i prezentacja ich wizerunków na monetach nie tylko sprzyjały wrazeniu, że są stale

⁸⁴ RIC IV/3 (*Cornelia Supera*), s. 198–199, nr 30–36 i s. 202, nr 64. Na jej temat zob. PIR² C 1502.

i czynnie obecni w życiu politycznym państwa, ale też popularyzowały ich osoby wśród mieszkańców Imperium, by ułatwić w ten sposób przejście w przyszłości samodzielnych rządów.

Zwyczaj nadawania wybranym kandydatom tytułów cezara i augusta oraz związanych z nimi przywilejów (i obowiązków) w sytuacji kryzysowej państwa rzymskiego nie przynosił spodziewanych efektów. Żaden z przewidywanych i wyznaczonych następców tronu nie przeżył długo „założyciela dynastii”; niekiedy, jak miało to miejsce w wypadku Trajana Decjusza i Herenniusza Etruska, śmierć syna wyprzedzała ojcowską. A sukcesorem władzy imperialnej zostawał kolejny ambitny, zwycięski dowódca oddziałów wojsk rzymskich niezadowolonych z dotychczasowego cesarza.

Kooptacja do władzy synów cesarskich w charakterze cesarów lub augustów wywołała tylko jeden ze spodziewanych skutków: nie przynosząc efektów w postaci realizacji zasady dziedzicznego przekazywania tronu cesarskiego, prowadziła do systemu współrządów dwóch, a nawet trzech równoprawnych cesarzy. System ten zawodził w warunkach, gdy drugim augustem zostawał człowiek młody, bez doświadczenia i autorytetu (np. Filip II). Słusznie jednak władcy lat 244–253 dostrzegali konieczność podziału zadań między współpanujących. Było to niezbędne wobec sytuacji Imperium Rzymskiego i z punktu widzenia przyszłości samego pryncypsa. Atmosfera nieufności wobec wojska, poczucie niepewności co do możliwości dalszego utrzymania się u władzy w okolicznościach, kiedy potencjalnie każdy zdolny dowódca mógł zostać obdarowany, choćby wbrew swojej woli, godnością cesarską przez zbuntowane przeciw legalnemu władcy oddziały, rozległość terytorium państwa i długość granic, na które ponawiali swe ataki barbarzyńcy zza limesu, niekorzystna sytuacja na Wschodzie – wszystko to wymagało obecności cesarza jednocześnie w wielu zagrożonych rejonach Imperium.

Historia polityczna lat 244–253 i okresu następującego po nich świadczy, że powoływanie współpanującego i próby terytorialnego podziału obowiązków nie powstrzymały pogłębiającego się kryzysu państwa rzymskiego i dekadencji pozycji cesarza. Dynastyczne dążenia, wyrażające się w nadawaniu tytułów cesarów i augustów, nie wystarczały do przewyciężenia ostrych niedomagań władzy centralnej – ten aspekt zauważyli niektórzy z władców rzymskich lat następných⁸⁵.

⁸⁵ Tak np. za Aureliana (270–275) i Probusa (276–282), którzy panowali stosunkowo długo, nie nastąpiła kooptacja do władzy żadnej osoby czy to w charakterze cezara, czy augusta. Natomiast u obu notujemy zabiegi zmierzające do religijnego wywyższenia osoby cesarza. Emitowali oni monety określające ich mianem *deus, dominus, deus et dominus natus*: Aurelianowe antoniniany typu RESTITVTOR ORBIS noszą na awersie legendę IMP DEO ET DOMINO AVRELIANO AVG i DEO ET DOMINO NATO AVRELIANO AVG – R. Göbl: *Die Münzprägung des Kaisers Aurelianus*. Wien 1993, nr 260 dd (Tafel 117), 261 dd (Tafel 119) oraz nr 261 ee (Tafel 119); za Probusa ukazały się monety typu CLEMENTIA TEMP z napisem awersu IMP DEO ET DOMINO PROBO AVG – RIC V/2 (*Probus*), s. 109, nr 841, oraz VIRTVS PROBI AVG z tytułaturą cesarską DEO ET DOMINO PROBO INVICTO AVG – RIC V/2 (*Probus*), s. 114, nr 885. O rozwoju kultu cesar-

Tylko poparcie tych zabiegów innymi, a przede wszystkim konsekwentnymi działaniami w celu realizacji idei boskości cesarza za życia, mogło pomyślnie rozwiązać problem długotrwałego kryzysu władzy imperialnej, co ostatecznie nastąpiło za rządów Dioklecjana, twórcy systemu tetrarchii, akceptującego ogromne znaczenie boskiej charyzmy osoby cesarza⁸⁶.

---

skiego i próbach nadania boskiego wymiaru osobie władcy zob. przede wszystkim G. H. Halsberghe: *The Cult of Sol Invictus*. Leiden 1972, s. 131–171; F. Redö: *Numismatical Sources of the Illyrian Soldier Emperor's Religious Policy*. Budapest 1973, s. 110–136; idem: *Religious Policy of the End of Principatus*. „Živa Antika” 1975, vol. 25, s. 461–468; R. Turcan: *Le culte impérial au IIIe siècle*. In: ANRW. Abt. II, Bd. 16/2. Berlin–New York 1978, s. 996–1084; T. Kotula: *Ideologia...*, s. 87–91; szeroka bibliografia w: P. Herz: *Bibliographie zum römischen Kaiserkult (1955–1975)*. In: ANRW. Abt. II, Bd. 16/2. Berlin–New York 1978, s. 833–910.

⁸⁶ S. Williams: *Diocletian and Roman Recovery*. London 1985.

Spis reprodukcji monet

1. As.
Aw.: MARCIA OTACIL SEVERA AVG, popiersie cesarzowej.
Rw.: PIETAS AVGVSTORVM, popiersie Filipa I i Filipa II.
2. Sesterc.
Aw.: M IVL PHILIPPVS CAES, popiersie cezara Filipa.
Rw.: PRINCIPI IVVENT SC, stojący cesarz Filip.
3. Sesterc.
Aw.: IMP PHILIPPVS AVG, popiersie Filipa II.
Rw.: PAX AETERNA SC, personifikacja Pax.
4. Antoninian.
Aw.: Q HER ETR MES DECIVS NOB C, popiersie Herenniusza Etruska.
Rw.: PRINCIPI IVVENTVTIS, siedzący Apollo.
5. Antoninian.
Aw.: IMP C Q HER ETR MES DECIO AVG, popiersie cesarza.
Rw.: VICTORIA GERMANICA, personifikacja Victorii.
6. Sesterc.
Aw.: C VALENS HOSTIL MES QVINTVS N C, popiersie Hostyliana.
Rw.: PRINCIPI IVVENTVTIS SC, stojący Hostylian.
7. Sesterc.
Aw.: IMP CAE C VAL HOS MES QVINTVS AVG, popiersie cesarza.
Rw.: SECVRITAS AVGG SC, personifikacja Securitas.
8. Antoninian.
Aw.: IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG, popiersie cesarza.
Rw.: VICTORIA AVGG, stojąca Victoria.
9. Aureus.
Aw.: IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG, popiersie cesarza.
Rw.: CONCORDIA AVGG, personifikacja Concordii.
10. Sesterc.
Aw.: IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG, popiersie cesarza.
Rw.: P M TR P IIII COS II P P SC, stojący cesarz.

Wszystkie monety reprodukowane są w wielkości naturalnej. Do reprodukcji wykorzystano katalog A. S. Robertson: *Roman Imperial Coins in the Hunter Coin Cabinet University of Glasgow*. Vol. 3: *Pertinax to Aemilian*. London–Glasgow–New York 1977.

6

7

8

9

10

Agata Kluczek

SELECT PROBLEMS OF THE DYNASTIC POLICY
IN THE ROMAN EMPIRE IN THE YEARS 244–253

Summary

The article concerns the problem of the functioning in the Roman Empire in the years 244–253 of one of the basic forms of the dynastic policy, consisting in conferring the titles of Caesars and Augustus on the emperors' sons. The analysis of the source materials leads to the conclusion that in the period from 244 to 253 we have to do with repeated attempts on the part of Philip, the Arabian, Trajan Decius, and Trebonianus Gallus to found their own dynasties by appointing a Caesar, as the heir to the throne, and nominating him later as an Augustus, i.e. a co-regent of the Empire. The tenacity with which this policy was pursued, in spite of its being unsuccessful, suggests that for the rulers of those times to designate the heir to the throne seemed the simplest means to prevent the further weakening of the position of the *princeps*, and the ongoing destabilisation of the state.

The practice of appointing the heir to the emperor's authority and endowing him with the dignity of an August led to there being two, or even three rulers in the Roman Empire. The extent of literary sources does not allow us to reconstruct a clear image of the participation of the persons elevated to the rank of a Caesar, or an Augustus, in the political events of the years 244–253. However, the rich numismatic sources of those times make it possible to conclude that at least Herennius Etruscus (a Caesar and Augustus at Trajan Decius's side), and Volusian (the successor of Trebonianus Gallus and his co-regent) actively participated in the frequent military campaigns of the time.

Agata Kluczek

PROBLÈMES CHOISIS DE LA POLITIQUE DYNASTIQUE
DE L'EMPIRE ROMAIN DANS LES ANNÉES 244–253

Résumé

L'article traite du problème de fonctionnement d'une des principales formes de la politique dynastique dans l'Empire romain des années 244–253 qui consistait à assigner la dignité de César et d'Auguste aux fils d'empereurs. L'analyse des sources prouve que les tentatives de fonder ses propres dynasties par la désignation d'un César, c'est-à-dire un successeur au trône de l'Empire et puis lui assigner la dignité d'Auguste – un coregent étaient successivement répétées par Philippe l'Arabe, Trajan Déce et Trébonien Galle. Malgré les succès, les tentatives de l'appui des règnes sur le pouvoir hérédité sont la régularité dans la politique dynastique parce qu'elles paraissaient être le plus simple moyen d'empêcher un plus grand affaiblissement de la position de princeps et de la déstabilisation de l'Etat.

La pratique de désigner son successeur impérial et de lui assigner la dignité d'Auguste du vivant du nommant avait pour conséquence le règne simultané, dans l'Empire romain, de deux, voire même de trois empereurs de rang égal. Les sources littéraires conservées jusqu'à nos jours ne permettent pas de reconstituer quel était le rôle véritable dans l'exercice du pouvoir des personnes élevées au rang de César ou d'Auguste, néanmoins l'analyse d'abondants documents numismatiques de cette époque mène à la constatation que deux au moins parmi les personnes en question: Herennius Etruscus (César et Auguste aux côtés de Trajan Déce) et Volusien (successeur et collaborateur de Trébonien Galle) ont activement participé aux fréquentes à cette époque campagnes de guerre.